

Дзержавін К.

ПРО РЕГІОНАЛЬНУ ПІВДЕННОКРЕСОВУ ЛЕКСИКУ В ГОВІРЦІ ПЕРЕМИШЛЯ І ОКОЛИЦЬ

У статті висвітлено питання, наскільки регіональна південнокресова лексика збереглася до сьогодні в говірці Перемишля і околиць. У дослідженні проаналізовано мовлення представників усіх вікових категорій – від наймолодшого до найстаршого покоління. Зазначено відмінності у використанні регіональної лексики мовцями, які належать до окремих вікових груп, з урахуванням мовної прагматики та територіального поширення лексики.

Ключові слова: регіональна лексика, перемишльська говірка, південнокресова польська мова.

Мовна ситуація в Перемишлі є надзвичайно цікавою, що зумовлено розташуванням цього міста поблизу кордону з Україною та пожвавленими польсько-українськими міжмовними контактами. Регіональний варіант мови, яка тут уживається, характеризується низкою особливостей, що часто мають своє джерело в українському підґрунті. Дослідники зараховують її або до периферій малопольського діалекту [10, s. 7, 25; 12, s. 89; 11, s. 201–201; 4, s. 61–62] як східну діалектну смугу Ряшівщини, де польська мова співіснує з українською [2, s. 345–363], або розташовують її поза межами цього діалекту як новішу змішану говірку [1, s. 86]. З огляду на те, що впродовж віків це була етнічно неоднорідна територія, тамтешня говірка має багато спільних рис з південнокресовим варіантом польської мови, що виник на українському підґрунті. Тому деякі дослідники відносять її до південнокресових говірок [6; 3; 8]. Тут розташована (одна з чотирьох у Польщі) українська школа та ліцей, де навчаються діти представників української національної меншини, які проживають на території підкарпатського воєводства. На мовну ситуацію в Перемишлі значним чином вплинула також репатріація поляків із СРСР – зокрема, в 1945 р. до міста прибули 14 519 репатріантів зі сходу [5, s. 179]. Багатомовний Перемишль, у якому надалі присутня т. зв. кресова польська мова, сьогодні є відповідником Львова, тому це місто є дуже важливим для вивчення польсько-українських міжмовних контактів. З. Курцова, яка досліджувала мову довоєнного Львова [6], висловила думку, що схожою була мовна ситуація в інших містечках, розташованих у південній частині т. зв. східних кресів, проте цю тезу ще не було доведено. До сьогодні було опрацьовано лексику сіл, розташованих поблизу Перемишля,

що стосується весільних обрядів [7], а також з погляду присутності в ній східних запозичень [9].

У статті вказано, які регіоналізми, поширені по всій південній частині т. зв. східних кресів, збереглися до сьогодні у мовленні мешканців Перемишля. Головним джерелом, на якому базується дослідження, є «*Słownik polszczyzny Lwowa i kresów południowo-wschodnich*» авторства З. Курцової. Звідси також був почерпнутий матеріал для анкетування, що його проводила авторка статті під час підготовки кандидатської дисертації на тему: «Мова Перемишля і околиць» (її захист відбувся у 2012 р.). Згаданий словник містить 820 статей, серед яких лексичні одиниці, що належать до загальнопольського розмовного, архаїчного і діалектного мовлення, а також регіональна південнокресова та місцева львівська лексика. У проведеному дослідженні ми зосередилися лише на регіональній південнокресовій лексиці, яку авторка словника описала у географічному аспекті та зарахувала до чотирьох територіальних груп [6, s. 280–307]:

I. Південнокресові регіоналізми – околиці Львова, Дрогобича, Тернополя, Станіслава (зараз Івано-Франківськ) аж до Кам'янець-Подільського, західну межу цієї території визначає лінія, що проходить вздовж населених пунктів: Ясло, Кросно, Сянік, Перемишль, Ярослав, Ряшів. Це передусім лексика українського походження.

A) Характерні для територій, розташованих на схід від Сяну:

bałakać, bałamkać, bałandać, batiar, biedołać, bisnowaty, brusowaty, chyćkać, domaszny, drancie, dranciwy, drumla, durniczka, durno, dziaukać, dziapa, ecze-pecze/hecze-pecze, facka, gnipić, hałakać, hykać “jąkać się”, hykawy, hyżki, jójkać, kalafarnia, bałamutny, kaparzyć, kimować, knysz,

krawczynia, linwa, łabaty, mancić, miękuska, modyca, mykicić/mikicić, na durno, paszczekować, pelech, pelechaty, perekicki, perekiniec, pieszki, potyrzę, przyjaciółka “agrafka”, puzaty, pyćkać, skawuleć, szwedryga, szwytko, do śmigi, tryndać się, tuj-tuj, wże, za durno, zabudźko, zagudzać, zahałom, zazulka “biedronka”, zeskokczyć się, zwurdzić się/zhurdzić się;

- B) Характерні для території, розташованих на захід від Сяну, зустрічаються також на територіях на схід від Сяну:

swajnos, fafuty, giestka, hulac “kołysać się”, bałamucić, meszty, ruchać, szczeznąć, skałka “drzażga”, szturmak, zakryszka;

- II. Південнокресові регіоналізми, які поширені також на території Південної Польщі – на півночі до населених пунктів: Лежайськ, Стальова Воля, Тарнобжег, Краків та на заході до населених пунктів: Цешин, Ратибор, Глубчиці, Пруднік. У цій групі – найбільша кількість запозичень з німецької мови, які походять з часів, коли ці території входили до складу Австро-Угорської імперії (1772–1918):

balon, banda “orkiestra”, bańdzioch, borówka, bratrura, bulka, bańdziurzyć się, chabaż, chachar, charkać się, ciumać, cwancygier, cwikier, cybuch (jako przezwisko), cymbergaj, drypcia, dryzda, drzewko “choinka”, fafrać, ferniak, fifak, furt, gieltować, giemajn, grajcar, grajfnąć, grysik, gofrować, hadra, hajcer, hajcować, hajcownia, halukać, hyckać, kandyba, kaparstwo, kapciuch, kitka, kłapać, krawczyni, kreprować, kunirować, luftować, maćkać, makagigi, manszet, mieszanina “mięso”, miglanc, nadziewka, nakastlik, nykać, pampuch, papendekiel, putnia, rura “piekarnik”, specyfinder, skut, szóstak, szóstka “pieniądz”, szwarc, tarko, wciagle, wereta, zaprażka, zarękawek, zasumować się;

- III. Південнокресові регіоналізми, які зустрічаються також у східній частині етнічних польських земель та на території колишніх північних кресів – території, розташовані на схід від лінії, що проходить у північному напрямку через населені пункти: Стальова Воля, Закліків, Красник, Любартів, Радинь-Підляський, Луків, Седльце, Соколів-Підляський і далі на північ обабіч лінії, що проходить через населені пункти: Більськ-Підляський, Білосток, Августів, Суwalkи:

bajstruk, bałabuch, bałaguła, bałandać, parabola, brechun, bodiak, budny, bulba, burmosić się, chabal, ciekawość w zn. ‘rzecz ciekawa’, czerepacha, czuć w zn. ‘słyszeć’, drahle, durnota, durnowaty, dziaukać, fukać się, głumić, harbuz, hadiuga, hebra, hłuzdy, hajdać, hojdałka, hołubić, hrymać, -nać, kaczać, kałabania, katulać, kawon, kidać,

koromysło, korowaj, kuczno, kuczyć się, kulgać się, kutia, kutać/zakutać, lubcia, łukawy, makohon, mamcia, mogliki w zn. ‘cmentarz’, murmyło, naduć się, niczego, niuńka, oczeret, patłaty, podhysywać, popóty, prażyć, prażnik, prynuka, przyszpilić, rypać się, sałamacha, sinka, siny w zn. ‘niebieski’, czuć w zn. ‘słyszeć’, smarowóz, sum, szmyrgać, szmulać, szportać, szurnać, sztany, szuber, szwendać się, ślipunder, śloza, taki w zn. ‘jednak’, tatusio, tłumić się, tołkować, tumanic, wykinać/wykidać, z nadworu, zahumenie, zaszpilić, zawłoka, zelepuchy/zielepuchy, zirkaty, żmenia;

- IV. Південнокресові регіоналізми, спільні з Південною і Східною Польщею, які також частково зустрічаються в деяких суто польських говірках. Часто мають українське походження:

buśko, bajura, bełtać, didko, hajdać, hreczany, hreczka, kacap, kołotuszka, łabudać się, makutra, skiknąć, sobaka, szalputa, szepetlawy, takoj, takto, wańtuch, wazonek, wędzonka “boczek wędzony”, zdybać “spotkać”, znać “wiedzieć”, belbas, czego, durak, głuchman, gudz, -ek, hurgotać, kaczan, kocmołuch, koromysło, korowaj, potyrajko, taj, tatunio, telepać się, wujko, badył, brechnia, czochrać się, kawon, robaczliwy, rynwa, tarabanic się, zielone “gra dziecięca”, durszlak, hamać, mudio, trybulka, haczyk “pogrzebacz”, juszka “zupa”, harhara, paciuk, surowy “wilgotny”, taskać, tuman “głupiec”, kostropaty, baniak, szturkać, serwus, hara, mraka, zamurdzany, kaban, zakim, zajedno, hecować, studzienina, banta, bańka “ozdoba choinkowa”, besztać, bławatek, brechać, debra, duldać, durny, folować, frygać, gdula, gnić w łóżku, gwer, handryczyć się, haratać się, harmider, hecowny, hepac, japa, kociuba, kopystka, kraszanka, beretka, krawatka, kucza, masny, muc, murga, rączka “obsadka”, rynka, słyhać “czuć”, sznurówka, sztyblety, tyrapać, wiedzieć “znać”, wykidać, wykiwać, żenić się “hałasować”.

Анкету розроблено з урахуванням вищенаведеного географічного поділу. Крім списку лексем, вона містила також графі, де зазначено інформацію про їхнє використання (чи ця мовна одиниця у мовленні опитуваних належить до активної лексики: *вживаю/часом вживаю*, *напів-активної*: *колись уживав*, або *пасивної*: *знаю*, але не *вживаю*). Польові дослідження були проведені впродовж 2008–2011 рр. серед групи, що налічувала 100 мешканців Перемишля і навколишніх приміських сіл, яких можна зарахувати до таких вікових категорій: 1) учні віком від 17 до 19 років*; 2) респонденти віком до 30 років; 3) респонденти віком від 30 до 60 років; 4) респонденти старше 60 років.

* Дослідження проведено в Комплексі технічних і загальноосвітніх шкіл № 4 у м. Перемишля.

Наведений нижче аналіз має попередній характер і не є повним та вичерпним описом лексики на цій території. У ньому висвітлюються відмінності

у регіональній лексиці окремих вікових категорій з погляду лінгвістичної прагматики та з урахуванням території поширення тих чи тих мовних одиниць.

I. Наймолодша група респондентів (17–19 років)

Таблиця 1. Рівень володіння регіональною лексикою у наймолодшій віковій категорії

Показник	I південнокресові регіоналізми		II поширені також на території Південної Польщі	III зустрічаються також у східній частині етнічних польських земель та на території колишніх північних кресів	IV спільні з Південною і Східною Польщею, а також частково зустрічаються в деяких суто польських говірках	Разом (I, II, III і IV)
	A на схід від Сяну	B на захід від Сяну				
Знає активно	8	4	15	13	23	63 (22 %)
Знає напівактивно	3	0	2	1	5	11 (4 %)
Знає пасивно	4	1	2	3	3	13 (5 %)
Знає разом	15 + 5 = 20 (28 %)		19 (32 %)	17 (22 %)	31 (44 %)	87 (34 %)
Не знає	46 + 6 = 52 (72 %)		40 (68 %)	60 (78 %)	40 (56 %)	192 (66 %)
Кількість усіх регіоналізмів	61	11	59	77	71	279

Кількісні показники, що висвітлюють рівень володіння регіональною лексикою у групі респондентів, які належать до наймолодшого покоління, чітко засвідчують, що досить велика кількість регіоналізмів є для них невідомою. Учні знають їх лише на 34 %, тобто 87 із 279 наведених в анкеті. Найбільш відомими і поширеними у цій групі є регіоналізми, що використовуються до сьогодні – 63 (22 %). Це найвищий показник серед усіх чотирьох досліджуваних груп. У зв'язку з тим напрашується висновок, що учні вживають ці регіональні слова, позаяк не відчують їхнього діалектного походження. Слова, які вони знають пасивно завдяки тому, що їх використовують сусіди та члени сім'ї, проте самі їх не вживають, оскільки сприймаються ними як такі, що належать до низької, діалектної лексики, становлять лише 5 % від загальної кількості лексем (13 слів), а саме: *prażnik, szuber, lubcia, rynwa, hecować, kołotuszka, pampuch, batiar, krawczynnia, skawuleć, paszczekować, fafuły*. Аналогічно, група слів, якими вони володіють напівактивно, тобто вживали їх у минулому, проте через зростання мовної свідомості перестали їх використовувати, є майже непомітною – це лише 11 слів (4 %): *podhysywać, pelechy, kaparzyć, puzaty, fifak, manszet, studzienina, sobaka, paciuk, duldac, zdybać*. Беручи до уваги територію поширення лексики, можна зазначити, що найменш відомою є третя група, до якої входять регіоналізми, спільні зі східною частиною етнічних польських земель та колишніх північних кресів – опитувані знають лише 17 слів (22 %) із 77. Проте більшість із них (13 слів) надалі належить

до активно вживаної лексики: *balabuch, bulba, burmosić się, durnota, harbuz, katulać, tamcia, naduć się, niuńka, rypać się, smarowóz, szpurnąć, zelepuchy/zielepuchy*. Наступна група – це типово південнокресові регіоналізми. Опитувані заявили, що знають 20 слів (28 %) із 72, натомість половину з них уживають до сьогодні: *dziukać, zagudzać, jojkać, biedotach, łabaty, na durno, balakać, pyćkać, meszty, rychać, skalka, balamucić*. Якщо говорити про регіоналізми, які є спільними з Південною Польщею, то опитувані знають 32 % від їхньої загальної кількості (19 слів із 59), з чого до активно вживаної лексики належить 15 слів: *bańdziurzyć się, bratrura, ciumać, hajcować, hajcownia, borówka, nakastlik, krawczyni, hadra, chabaż, kitka, tarko, nykać, hyckać, bańdzioch*. Найбільшу кількість регіоналізмів, які використовуються у мовленні цієї групи респондентів, складають ті, що є територіально найпоширенішими, тобто відповідно до прийнятої тут класифікації, спільні зі східною та південною частиною етнічних польських земель, а також із деякими місцевостями у Центральній Польщі – учні знають 44 % такої лексики, тобто 31 із 71 лексеми. Група регіоналізмів, що належать до активної лексики, налічує 23 слова: *ta, wujko/wujku, szturkać, wazonek, blawatek, głuchman, skiknąć, durak, baniak, hamać, juszka, druszlak, robaczliwy, gudz, -ek, kaban, kraszanka, bajura, banta, krawatka, hreczka, kuczka, didko, zamurdzany, masny*.

Місце проживання не мало особливого впливу на мовлення опитуваних. Мешканці сіл можуть знати більше слів, пов'язаних із землеробством

та сільським господарством, напр.: *banta, bulba, kaczan, kucza, paciuk*, проте не було помічено значних відмінностей у знаннях (або відсут-

ності знань) окремих груп лексики між тими, хто проживає в сільській місцевості, і жителями міст.

II. Молоде покоління (20–30 років)

Таблиця 2. Рівень володіння регіональною лексикою серед молодого покоління

Показник	I південнокресові регіоналізми		II поширені також на території Південної Польщі	III зустрічаються також у східній частині етнічних польських земель та на території колишніх північних кресів	IV спільні з Південною і Східною Польщею, а також частково зустрічаються в деяких суто польських говірках	Разом (I, II, III і IV)
	A на схід від Сяну	B на захід від Сяну				
Знає активно	8	3	11	8	17	47 (17 %)
Знає напівактивно	2	2	2	2	0	8 (3 %)
Знає пасивно	9	2	7	8	9	35 (13 %)
Знає разом	19 + 7 = 26 (33 %)		20 (34 %)	18 (23 %)	26 (37 %)	90 (32 %)
Не знає	42 + 4 = 46 (67 %)		39 (66 %)	59 (77 %)	45 (63 %)	189 (68 %)
Кількість усіх регіоналізмів	61	11	59	77	71	279

За кількістю відомих регіоналізмів результати молодого покоління мало відрізняються від результатів учнів: опитувані знають 90 із 279 слів, тобто в їхньому мовленні зберіглися 32 % від усієї кількості дослідженої кресової лексики, на 2 % менше, ніж у наймолодшій групі. Це є зрозумілим, оскільки обидві групи схожі за віком. Попри те, можна зазначити значну різницю, яка стосується передусім мовної прагматики. Аналогічно попередній групі, перше місце посідають регіоналізми, які входять до активного лексичного запасу, – 47 слів (17 %), натомисть ті, що належать до напівактивної лексики, становлять лише 3 %, тобто 8 слів: *bałabuch, bańdziurzyć się, hrymnać, meszty, nykać, puzaty, pyćkać, szturpak*. Більш значні відмінності між обома групами помітні при аналізі пасивної лексики. Респонденти заявили, що знають пасивно 35 слів, тобто 13 % від загальної кількості представленої їм лексики: *na durno, bałakać, batiar, bradrura, didko, durak, dziapa, grajfnąć, hajdać, hykać, kalamucić, koromyślo, krawatka, krawczynia, łabaty, maćkać, mamcia, manszet, masny, meszty, pelech, szczynąć, skiknąć, smarowóz, specyfinder, szmorgnąć, sztany, szpurnąć, szpyrtać, skut, tłumić się, tryndać się, wereta, zahałom, zaprażka, zazułka* та характерне для львівської міської говірки: *tyszugine* (з євр.) і *rasałycha*. Отже, за кількісними показниками лексичний запас опитуваних нагадує наймолодшу групу, проте майже половина слів належить тільки до пасивної лексики. Це явище пояснюється тією обставиною, що більшість респондентів, які належать до цієї вікової категорії, виїжджає з Перемишля здобувати вищу освіту або з метою працевлаштування

за кордоном. Через те відбуваються зміни в їхній мовній свідомості, оскільки вони починають розуміти, що ці форми відрізняються від загальнопольської мовної норми і тому вилучають їх зі свого мовлення.

Опитувані в найменшому обсязі знають регіоналізми, які є спільними зі Східною Польщею та колишніми північними кресами, – лише 23 % від загальної кількості лексики (18 зі 77 слів). До активної лексики належить тут лише 8 слів: *bodiak, durnota, katulać, rupać się, zelepuchy/zielepuchy, burmosić się, niuńka, szpurnąć*. Найбільш присутньою у мовленні досліджуваної групи (аналогічно попередній) є лексика, спільна зі Східною та Південною Польщею, а також лексика, що частково зустрічається у говірках Центральної Польщі – 37 % (26 із 71 лексеми). Опитувані заявили, що активно використовують 17 регіоналізмів: *bajura, zdybać, głuchman, gudzek, kaczan, ta, wujko/wujku, badył, baniak, durszłak, hamać, juszka, szturkać, studzienina, bańka, bławatek, sznurówka*. Друге місце посідають дві групи. До першої належить суто південнокресова лексика. Опитувані знають 33 % лексем (26 із 72), 11 з яких входять до їхнього активного лексичного запасу: *bałakać, dziaukać, fafuty, jojkać, kaprzyć, miękusza, pelech, pieszki, potyrzę, rychać, skałka*. Друга група, більша лише на 1 %, складається з регіоналізмів, спільних із Південною Польщею. Опитувані знають 34 % регіональної лексики (20 із 59 слів). Згідно з їхніми заявами, активно використовуються такі слова: *nakastlik, kitka, hajcować, ciumać, chabaź, bańdzioch, borówka, hadra, tarko, drzewko, specyfinder*.

III. Середнє покоління (30–60 років)

Таблиця 3. Рівень володіння регіональною лексикою серед представників середнього покоління

Показник	I південнокресові регіоналізми		II поширені також на території Південної Польщі	III зустрічаються також у східній частині етнічних польських земель та на території колишніх північних кресів	IV спільні з Південною і Східною Польщею, а також частково зустрічаються в деяких суто польських говірках	Разом (I, II, III і IV)
	A на схід від Сяну	B на захід від Сяну				
Знає активно	10	4	15	9	13	51 (18 %)
Знає напівактивно	6	2	13	9	12	42 (15 %)
Знає пасивно	9	0	3	9	8	29 (10 %)
Знає разом	25 + 6 = 31 (43 %)		31 (53 %)	27 (35 %)	33 (47 %)	122 (44 %)
Не знає	36 + 5 = 41 (57 %)		28 (47 %)	50 (65 %)	38 (53 %)	157 (56 %)
Кількість усіх регіоналізмів	61	11	59	77	71	279

Наведені у таблиці дані свідчать про те, що ця група опитуваних належить уже до наступного покоління. Тут показник рівня володіння/неволодіння регіональною лексикою відрізняється від показників двох попередніх вікових категорій – у середньому більше ніж на 10 %. З цього можна зробити висновок, що віковий чинник має фундаментальне значення для знання регіональної лексики. Значний діапазон віку в цій категорії (30 років) міг би викликати сумніви щодо того, чи зазначена межа справді визначається 30-літнім віком. Проте ці сумніви розвіює результат, отриманий у найстаршій віковій групі, який засвідчує незначну різницю у рівні володіння/неволодіння досліджуваною лексикою (54 % невідомих слів проти 56 %). Натомість ця різниця підтверджує загальну тенденцію, яка визначає залежність між віком опитуваних і рівнем володіння ними регіональною лексикою.

Лексика, яка активно вживається до сьогодні в цій віковій категорії, складає 18 % (51 із 279) і лише на 1 % перевищує показник попередньої групи. Найбільшу увагу привертає тут значний відсоток лексики, якою опитувані колись вільно володіли, проте зараз її не використовують, – аж 15 % від усієї кількості мовних одиниць (42 слова): *balon, balakać, banda, batiar, chachar, chyćkać, duldać, fafrac, ffak, gluchman, grajcar, grajfnąc, hara, harbuz, hecować, hecowny, hreczka, hrymnąc, hyskać, krawczyni, labaty, labudać się, manszet, meszty, muc, naduć się, niuńka, papendekiel, pelechy, potyrajko, prażyć, putnia, rynwa, rypać się, szczeznąc, smarowóz, specyfinder, szepetlawy, trybulka, tryndać się, wykidać*, а також *ćmaga*, що зустрічається у львівській говірці. Порівняно з молодшими групами, в яких напівактивна лексика була ледь помітною і складала відповідно 3 % і 4 %, це доволі значна різниця. Вона зображує процес поступового виходу з ужитку частини слів. 10 %

лексики (29 слів) належить тільки до пасивної лексики. Цей показник схожий на результат попередньої групи та удвічі більший, ніж у наймолодшій групі опитуваних. Це такі слова, як: *bajura, balandać się, biedolach, bulba, centy, chyćkać, czuć, durak, kalabania, krawatka, kucza, kuczno, makagigi, mamcia, mogilki, pelechaty, perekińczyk, potyrczę, robaczliwy, siny, sobaka, wazonek, wciagle, zabudźko, zaszpilić, zirkaty, znać, zwurfzić się*.

Аналогічно попереднім групам, серед слів, які знають учасники дослідження, найменшою є група регіоналізмів, типових для східної частини етнічних польських земель, – 35 % (27 із 77 слів). Опитувані активно використовують у щоденному вжитку 9 слів: *balabuch, bodak, durnota, dziaukać, katulać, koromysto, szpurnąc, thumić się, zielepuchy*. До наступної групи належать регіоналізми, що зустрічаються тільки на території південних кресів – опитувані знають 43 % (31 із 72 лексем), а в їхньому мовленні активно використовується майже половина слів (14): *drancie, dziapa, fafuły, kaparzyć, mancić, pieszki, pyćkać, rychać skałka, szturpak, tryndać się, zagudzać, zahalom, zwurfzić się*. Трохи більшою є група, до якої входять регіоналізми, спільні зі Східною та Південною Польщею, а також частково наявні у деяких центральних говірках – 47 %, тобто 33 слова, з яких 13 опитувані вживають до сьогодні: *baniak, blawatek, didko, durszłak, gudź -ek, hamać, juszka, kaczan, masny, studzienina, szturkać, wujko/wujku зокрема частка та і львівське слово racałycha*. Найчисельніша група складається з південнокресових регіоналізмів, спільних із Південною Польщею – опитувані знають 53 %, тобто 31 із 59 слів; до слів, які перебувають у постійному вжитку, належать зокрема: *bańdzioch, borówka, bratrura, chabaź, ciumać cwikier, drzewko, hadra, hajcować, maćkać, nabuńdziurzony, nakastlik, nykać, szkut, tarko*.

IV. Найстарше покоління (після 60 років)

Таблиця 4. Рівень володіння регіональною лексикою серед представників найстаршого покоління

Показник	I південнокресові регіоналізми		II поширені також на території Південної Польщі	III зустрічаються також у східній частині етнічних польських земель та на території колишніх північних кресів	IV спільні з Південною і Східною Польщею, а також частково зустрічаються в деяких суто польських говірках	Разом (I, II, III і IV)
	A на схід від Сяну	B на захід від Сяну				
Знає активно	11	4	14	11	15	55 (20 %)
Знає напів-активно	12	2	15	12	13	54 (19 %)
Знає пасивно	3	0	4	6	6	19 (7 %)
Знає разом	26 + 6 = 32 (45 %)		33 (56 %)	29 (38 %)	34 (48 %)	128 (46 %)
Не знає	35 + 5 = 40 (55 %)		26 (44 %)	48 (62 %)	37 (52 %)	151 (54 %)
Кількість усіх регіоналізмів	61	11	59	77	71	279

Найстарша група опитуваних знає майже половину регіоналізмів, тобто 46 % (128 із 279 слів). Крім того, з погляду використання найбільше є тих слів, які належать до активної лексики, – 20 % (55 слів): *baniak, balabuch, bratrura, buńdziurzyć się, chabaż, ciumać, ciocia drypcia, durnota, durszlak, dziaukać, giestka, głuchman, hajcować, hajcownia, hamać, harbuz, hreczka, jojkać, kaczan, kaparzyć, mancić, miękuszka, nakastlik, na pieszki, nykać, paciuk, potyrczę, prażyć, puzaty, rychać, skałka, studzienina, szepetlawy, partykuła ta, tarko, wazonek, wujku, zagudzać, zahałom, zahumenie, zakryszka, zelepuchy/zielepuchy, zdybać, zwurfieć*.

До другої, незначно меншої групи належить лексика, про яку опитувані заявили, що колись нею користувалися (19 %), наприклад: *balakać, batiar, biedolach, bisnowaty, fafrac, fifak, grajfnąć, halakać, hykać, kaparzyć, kopystka, koromysło, łabaty, meszty, mykicić, na durno, pelech, skawuleć, trybulka, zabudźko, zaprażka, zazulka*. Наявність цієї групи є основною ознакою, яка відрізняє старше і середнє покоління мовців від молодшого, крім того, завдяки ній є помітним процес виходу з ужитку частини слів.

Як і в усіх досліджених вікових категоріях, найменш відомою є регіональна лексика, типова для Східної Польщі та північних кресів. Опитувані знають лише 38 % лексики – це на 21 % менше, ніж у наймолодшому поколінні. До наступної групи належать регіоналізми, типові лише для Південної Польщі, – опитувані заявили про знання 45 % представленої лексики, тобто на 17 % менше, ніж молодша група. Не набагато більшою є група, що складається зі слів, спільних із Південною та Східною Польщею, а також частково наявних у суто польських говірках. Учасники дослідження знають 48 % лексики. Як і в попередній віковій групі, представники

найстаршого покоління найкраще знають кресові слова, що зустрічаються у Південній Польщі. Опитувані знають 56 % цих слів, тобто на 24 % більше, ніж у наймолодшій групі.

Аналізуючи спосіб функціонування довоєнної південнокресової лексики в мові мешканців Перемишля, можемо виокремити декілька загальних тенденцій, які мали вплив на її сьогодишнє становище в цьому регіоні. Як можна було сподіватися, найважливішу роль відіграє тут віковий чинник, натомість із віком учасників дослідження слабшає регіональне забарвлення. У лексичному запасі Перемишля і околиць спостерігається значна різниця між мовленням представників старшого покоління, які володіють майже половиною регіоналізмів (46 %), та мовленням молодих людей, які знають лише 32 % лексики. Показники найстаршої групи, представники якої знають 128 регіональних лексем, натомість у побуті вживають тільки 55, засвідчують про те, що регіональна лексика перебуває у занепаді і, як наслідок, забувається. Причинами цього явища є зокрема: помітна та відчутна відмінність від загально-вживаної мови, брак сильного культурного центру, в якому використовувалася би така лексика, відсутність українських говірок, які впливали би на цю лексику. Крім того, занепад діалектної лексики є характерним явищем для всієї Польщі. На збереження регіональної лексики має істотний вплив неусвідомлення походження цих мовних одиниць. Наймолодше покоління вживає майже всі регіоналізми, які знає, оскільки не відчуває їхньої регіональної відмінності. Мовна свідомість підлягає значним змінам уже у другій групі (20–30 років), представники якої знають таку саму кількість регіоналізмів, як у наймолодшій групі, проте половину цих слів активно не використовують.

Проведені дослідження показують, що регіональна південнокресова лексика надалі є живим, хоча й не завжди активним складником мовної компетенції мешканців Перемишля і околиць. Цікаві висновки дозволяє зробити аналіз рівня знання серед учасників дослідження окремих груп територіально диференційованої лексики. Всі опитувані найгірше знали регіоналізми, спільні зі Східною Польщею та колишніми північними кресами. Натомість найкраще володіли регіоналізмами, спільними з Південною і Східною Польщею та частково присутніми в інших польських говірках (учні та опитувані віком до 30 років) або лексикою, спільною з Південною Польщею (група віком від 30 до 60 років та після 60 років), що могло би свідчити про тісні зв'язки

перемишльських говірок із суто польськими діалектами. Проте кількість відомих мовцям типово південнокресових слів залишається значною (було визначено значення близько 50 % представлених регіоналізмів) і є свідченням великого впливу кресового варіанта польської мови на лексичний склад перемишльських говірок. У майбутньому варто було би також визначити, які з цих слів використовуються також у мовленні місцевої інтелігенції, як це зробила для Львова Е. Смулкава.

Регіональну кресову лексику не було забуто, вона надалі функціонує, передусім у неформальних контактах мешканців Перемишля і околиць, а знаменитий львівський балак сьогодні успішно замінює все ще живий балак перемишльський.

Список літератури

1. Dejna K. Dialekty polskie / K. Dejna. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1993.
2. Karaś M. O ludowych gwarach Rzeszowszczyzny / M. Karaś // Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej / pod red. S. Kostrzewskiej. – Kratochwilowej ; Przemysł, 1969. – S. 345–363.
3. Kość J. Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym / J. Kość. – Lublin, 1999.
4. Kucała M. Dialekt małopolski / M. Kucała // Encyklopedia języka polskiego / pod red. S. Urbańczyka. – Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1994. – S. 61–62.
5. Kunysz A. (red.) Miasto i powiat Przemysł w Polsce Ludowej. (Zarys monograficzny) / A. Kunysz. – Przemysł, 1973.
6. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku / Z. Kurzowa. – Warszawa ; Kraków, 1983.
7. Kwaśnicka A. Polsko-ukraińskie związki leksykalne w zakresie obrzędowości weselnej w gwarach okolic Przemysła / A. Kwaśnicka. – Kraków, 2005.
8. Kwaśnicka A. Uwagi o fonetyce i fleksji gwar okolic Przemysła / A. Kwaśnicka // Studia dialektologiczne III. – Kraków, 2006. – S. 87–98.
9. Kwaśnicka A. Żywotność wschodnich sławizmów leksykalnych w gwarach Małopolski południowo-wschodniej / A. Kwaśnicka // Ling Varia. Rok III. – 2008. – Nr 1 (5). – S. 133–139.
10. Nitsch K. Wybór polskich tekstów gwarowych / K. Nitsch. – Wyd. II. – Warszawa, 1960.
11. Pawłowski E. Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych oraz nowych tendencji językowych / E. Pawłowski // Rozprawy Komisji Językowej WTN VI. – 1966. – S. 191–202.
12. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej / S. Urbańczyk. – Warszawa, 1972.

K. Dzyerzhavin

ON REGIONAL SOUTHERN KRESY VOCABULARY IN THE DIALECT OF PRZEMYSŁ NEIGHBORHOOD

The article reveals how the local lexicon in the so-called Southern Kresy preserved today in the dialect of Przemysł and its environs. It discusses regional differences in the vocabulary of different age groups according to pragmatics and geographical position.

The language situation in Przemysł is specific due to its frontier location and its Polish-Ukrainian language contacts. Regional variation of the language used here has developed a number of characteristics which often have their source in the Ukrainian ground. Researchers either situate it on the periphery of the Malopolski dialect (the eastern line of Rzeszow dialect, where Polish and Ukrainian coexist) or consider it a later mixed dialect. As it was an ethnically diverse area for centuries, it has many similarities with the Southern Kresy dialect that formed on the Ukrainian substratum. Multilingual Przemysł, where the so-called language of Kresy is still alive, today is the equivalent of old Lviv. Thus, this is a very important city for the presentation of interrelations of the Polish and Ukrainian languages.

The primary source used in this research was Z. Kurcowa's Dictionary of Lwow Dialect before 1939 (Słownik polszczyzny Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 r.). It was used as a base for the questionnaires carried out by the author of this article for the dissertation on Przemysł dialect (Język Przemysła i okolic, 2012).

The research shows that the regional vocabulary of Southern Kresy is still present in the language of people living in Przemysł and its environs, although not always active. The number of words that are typical for Southern Kresy known to the respondents is still significant (~50 %) and shows a great influence of Kresy Polish on the lexicon of Przemysł. The regional lexicon here is not forgotten and continues to function, especially in informal situations, and the famous Lviv Balak is quite smoothly replaced by the still living Balak of Przemysł.

Keywords: regional lexicon; the dialect of Przemysł; Southern Kresy dialect.

Матеріал надійшов 26.09.2016